

Raanut ja tapeetit

Kirjakielessämme sana *raanu* on vakiintunut tarkoittamaan kuvioitua villapeitettä tai vaippaa, jonka pohjakudoksessa sekä loimet että kuteet ovat joko pellava- tai pumpulilankaa ja jonka kuviokude on eriväristä paksuhkoa villa lankaa.¹ Raanuisa on siis yksi loimi- ja kaksi kudejärjestelmää: tavallinen ohut kude, joka loimen kanssa muodostaa pohjakankaan, ja toinen villainen värikäs lisäkude, jolla geometriset kuviot saadaan syntymään joko lastalla poimimalla tai nykyisin niisien avulla.

Näin täsmällisenä raanu-termin otti käytäntöön U. T. Sirelius lajitellessaan Suomen kansanomaisia peitteitä ja verhoja erilaisiksi tyyppiryhmiksi.² Kuten tavallista Sireliuksella oli lähtökohtanaan kansanomainen termi, tässä tapauksessa keskipohjalainen murrenana, joka tavataan yhtenäisellä alueella Kala-, Lesti- ja Perhonnokilaaksoissa tarkoittamassa nimenomaan tätä pitkälle kehittyntä kutomataittoa vaativaa peitettä. Siellä niitä on myös vanhastaan taloissa kudottu ja tulokset ovat harvinaisen kauniita, kuten useat museoihin ja yksityisiin koteihin talletetut »raanut» osoittavat. Samassa merkityksessä raanu-sana tavataan Keski-Pohjanmaahan rajoittuvassa Keski-Suomessa, mutta raanujen kansanomaisesta kutomisesta siellä on toistaiseksi niukasti tietoja.³ Keski-Pohjanmaan ja nykyisen Keski-Suomen pohjoisten pitäjien asukkaiden läheiselle vuorovaikutukselle loivat luonnollisen pohjan jälkimmäisten jokatalviset kauppamatkat rannikolle ja yhteiset markkinat Kalajoella ja Kokkolassa.⁴ Näin ollen keskisuomalainen raanu-termi ja kutomataito on Keski-Pohjanmaalta hankittua.

Muita tämän peitelajin kansanomaisia nimityksiä ovat *silmikko*, *tapeeti*, *täpätti*, *väskööti* ja *väskeytinvaate* (kartta 1).

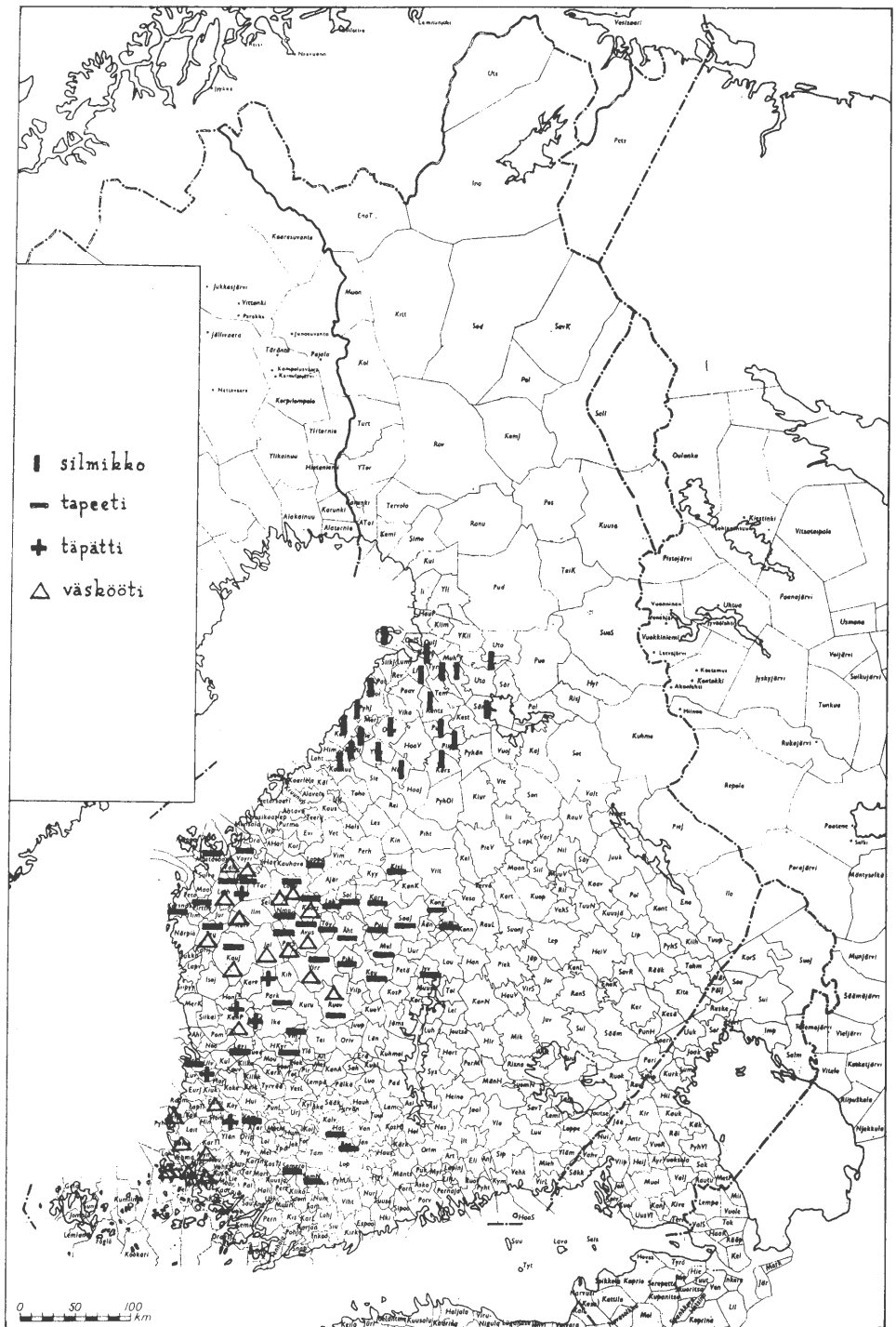
Näistä ensiksi mainittu, *silmikko*, joka tavataan Kalajokilaaksosta Oulujoelle ulottuvalla Pohjanmaan ranta-alueella, saattaa olla elliptinen muodostuma yhdyssanasta *silmikkoraanu*, jota myös tavataan ainakin Kalajokilaaksossa, nimenomaan yksinkertaisemman verkkopohjaisen raanun nimenä. Se on siis lähinnä tekniikasta johtuvan kuvioituksen perusteella annettu nimi ja tarkoittaa raanua, jossa on kuvioina toisiinsa verkkomaisesti liittyviä vinoneliöitä. Sen vastakohtana kuvioinnissa raanu-alueella on *ruuturaanu* ja teknillisesti selvittävinä niminä *lautaraanu* ja *pujotus-*

¹ Iso Tietosanakirja X (1936), s. 896; Nykysuomen Sanakirja IV (1956), s. 605; Tyyni Vahter — Aino Nissinen-Linnove, Vanhoja kauniita käsitöitä, 2. painos, Porvoo 1955, s. 27.

² Suomen kansanomaisia kulttuuria II, Hki 1921, s. 483 ja 489—491.

³ Luhangalta on tieto, että siellä Fredriikka Ruohutula on kutonut raanuja jo 1800-luvun alkupuolella (Vahter — Nissinen-Linnove, mt. s. 28, N:o 106).

⁴ Ks. esim. (K. Sarlin) Lepolan wanhuksen muistiinpanoja II, Kuopio 1911, s. 40—55.

raanu (Lohtaja). Kaikkia näitä kudottaessa kuviot poimitaan eli noukitaan laudan avulla. Kutoessa tarvitaan vähintään kaksi polkusinta ja lauta tai nykyisin kahdeksan polkusinta ilman lautaa eli lastaa.

Toiset raanun kansanomaiset nimet, *tapeeti*, *täpätti*, *väskööti* ja *väskeytinvaate*, ovat tyyppillisiä kulttuurihistoriallisia nimiä. Jälkimmäiset ovat vakkasuomalais-satakuntalais-eteläpohjalaisia nimityksiä. Ne näyttävät kiintyneen lähinnä raanuihin, joissa kuvioina on sisäkkäisiä vinoneliöitä, minkä johdosta paikoin Etelä-Pohjanmaalla tätä raanua on sanottu *rinkiseksi*. Näiden termien rinnalla Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjois-Satakunnassa sekä yksinomaisena terminä kapeahkolla kaistalla väskööti-alueen itäpuolella tavataan mielenkiintoinen raanun nimitys *tapeeti*, *tapetti*. Ainakin Etelä-Pohjanmaalla, missä tämä termi ei ole ainoa raanun nimitys, se tarkoittaa raanua, jossa kuviolangan kiinnitys muodostaa poikki- ja pystysuoria tai vain pystysuoria kuvioita. Tapeetit ovat ikäänkuin raanujen varhaisempi kerrostuma, mikäli pidämme kuvioinnin ja tekniikan yksinkertaisuutta varhaisemmuuden kriteerinä. — Vielä yksinkertaisempia raanuja ovat ne, joista kansa on käyttänyt *täpätti*-nimitystä. Tästä murre-sanasta koristeraanun nimenä on toistaiseksi tietoja vain kolmesta Pohjois-Satakunnan pitäjästä (Jämijärveltä, Kankaanpäästä, Parkanosta). Tiedonannoissa (KM kansatiet. osasto A 8275 ja 4407:499) mainitaan, että näissä raanukudosta on vain täpätin raidoissa. Kankaanpäässä täpätin ohella tavataan myös *väskööti* vaativamman vinoneliöisen raanun nimenä. Täpätti-sanaa tavataan kauempanakin Hämeessä, Satakunnassa ja Uudellamaalla saakka mm. riepumatoista tehdyn peitteen nimenä.

Puuttumatta tässä teknillisiin yksityiskohtiin tai kuviointimalleihin tarkastelemme kutakin kansanomaista raanun nimitystä erikseen, paitsi silmikkoa ja muita itsestään selviä tekniikkaa tai kuviointia ilmaisevia sanoja. Ovathan kansanomaiset nimitykset tekniikan ja kuvioinnin ohella mitä tärkein ominaispiirre. Ne ovat saataneet kulkea sadat vuodet kutojalta kutojalle, käyttäjältä käyttäjälle ja voivat siten antaa erinomaisia viitteitä alkuperästä ja vaellusteistä. Tekstiilien tutkijat ovat tähän saakka kiinnittäneet vain vähän huomiota kudonnaisten kansanomaisiin nimityksiin. Kuitenkin niistä saadaan kolmas tunnettu tekijä yhtälöön, jolla yritetään ratkaista kudonnaisen historiaa ja alkuperää.

1. *Väskeyrttiläinen* (Ruovesi), *väskeytinvaate*, *väskööti* nimityksistä kuulua helposti tunnettavana Ruotsin vanhan keskusmaakunnan Länsi-Göötanmaan (Väster-Götland) nimi. Ruotsissa onkin hyvin levinnyt peite, joka tunnetaan nimellä *västgötatäcke*. Ammattikirjallisuudessa siitä käytetään nimitystä *upphämta*.⁵ Sen tekniikka ja kuvioitus muistuttavat paljon meikäläistä väsköötiä. Lähempänä vielä on ns. *munkabälte*, jonka skoonelaisen lajin kuviotkin ovat samantapaisia rombeja eli vinoneliöitä.⁶

⁵ Emilie von Walterstorff, Svenska vävnadstekniker och mönstertyper, s. 143—159. Nordiska Museets Handlingar 11, Stockholm 1940.

⁶ v. Walterstorff mt. s. 160—169.

272 KUSTAA VIERONA

Vanhin varmasti ajoitettu *västgötatäcke* on 1600-luvulta. Se on säilynyt seinävaateena Torpan linnassa Länsi-Göötanmaalla. Mutta samantapaista tekniikkaa on ollut käytössä jo muinaisessa Birkassa, kuten eräs tekstiilifragmentti osoittaa.⁷

2. Mielenkiintoinen ja kulttuurihistoriallisesti antoisa raanun nimitys on *tapeeti*, *tapetti*, *täpätti*. Se on eri aikoihin lainautunut ruotsista, jonne se myös eri aikoina on kotiutunut alasaksasta. *Tapet*-asu tavataan ruotsissa kirjoitettuna vasta ensimmäisessä ruotsinmaalaisessa Raamatun käännöksessä 1541. Tämän *a*:llisen asun lähtökohdanna on ollut italian *tappeto* 'matto', joka tietysti pohjautuu latinan sanaan *tapetum*, *tapes* (gen. *-etis*) 'matto, peite, verho'. Tämä on edelleen laina kreikasta: *tāpēs* (gen. *-ētōs*) tavataan jo Homeroksella. Mutta kreikassakin se on lainasana iraaniselta taholta. Alkuperältään se on samaa lähtöä kuin toinen tunnettu tekstiilin nimi, nimittäin *tafti*.⁸ Kansankielestä tunnen *a*:llisen muodon vain Etelä-Pohjanmaalta ja sen lähialueelta, joten tämä asu lienee suhteellisen myöhäinen.

Länsieurooppalaisissa kielissä sanan murteelliset muodot ovat yleensä etuvokaalisia. Niiden lähtökohdanna on rahvaanlatinan *tappitus*, jonka *i* aiheutti takavokaalisen asun muuttumisen etuvokaaliseksi. Muinaisyläsaksaankin tämä sana lainautui romaaniselta taholta 600-luvulla muodossa *tep(p)id*, *tep(p)ith*, josta on peräisin nykysaksan *Teppich* ja samoin muinaisruotsin *tepidhe*.⁹

Keskiaikaisista ruotsalaisista lähteistä käy selville, että kyseessä on arvokas peite tai seinävaate.¹⁰ Nykyruotsin murteissa *täppe* tavataan Skoonessa, *täppede*, *sängtäppede* Hälsinglandissa¹¹, sekä edelleen Pohjanmaan ruotsalaismurteissa: *tepan* 'förhänge, täcke' (Maalahti, Pirttikylä).

Kun Mikael Agricola 1540-luvulla käänsi Raamattua suomeksi, hän seurasi myös äsken ilmestynyttä Raamatun ruotsinnosta (1540–1541). Tavatessaan profeetta Aamoksen kirjasta lauseen: »Och j regeren medh offuerwold, och liggen j Elpenbeens sängar, och prålen på idhor tapeter» (6. luku), hän suomensi sen: »Ja te halitzet wäkiuallalla, ia sille wälille te macat Nursanluidhen Sengys, ia cariatat teidhen Tepetin päle.» Hän käytti siis uudenaikaisen ruotsalaisen *tapet*-sanan asemesta kansanomaista *täpätti*-asua. Siihen, millaista peitettä *täpätti* on alkuaan tarkoittanut, palaan hiukan myöhemmin. Lönnrotin sanakirja tuntee *täpätin* vain merkityksessä 'sängtäcke', siis samassa kuin Agricola. Ilmeisesti *täpätti*, *täppede* oli 1500-luvulla Suomessa harvinainen ja arvokas vuodepeite, sillä esim. varakkaan Anna Tottin peruisa Lemun Nyynäisten kartanossa v. 1549 oli, nimenomaan sänkyvaatteisiin kuuluvana, vain yksi *täpätti* (*itt tepen*), vaikka hänellä oli 15 lakanaa, 11 ryijyä, 13 vaippaa, 5 seinävaatetta, 11 pöytäliinaa, 10 vällyt, tär-

⁷ Agnes Geijer, Birka III, Die Textilfunde aus den Gräbern, Uppsala 1938, s. 55.

⁸ Hellquist II (1948), s. 1165–6.

⁹ Kluge-Götze (1951), s. 793; Hellquist II, s. 1166.

¹⁰ K. F. Söderwall, Ordbok ö. Svenska Medeltids-Språket II, s. 692. — Myös keskiajan norjan *tepit(e)*, *tapit* on tarkoittanut vuodepeitettä (Hjalmar Falk, Altwestnordische Kleiderkunde, Kristiania 1919, s. 207).

¹¹ J. E. Rietz, s. 774a.

keimmät mainitaksemme.¹² Täpätti oli siis jokin erityinen peitelaji. Vanhin tieto täpätistä Suomessa on vuodelta 1499. Silloisessa Savonlinnan linnan inventaariorissa mainitaan karjalaispeitteen (*eth rytze teckn*) ohella yksi täpätti (*eth taepete*).¹³ Suomalainen asu *täpätti* vastaa tarkoin muinaisruotsin *tapede* ja Helsinglandin murteen *täppede* -muotoja; sen sijaan Skoonen ja Pohjanmaan ruotsin sanat on pidettävä erillään; niistä olisi tullut *täppänä eikä *täpätti*.

Lienee hyvin todennäköistä, että tämä keskiajan loppupuolen »täpätti» edusti maassamme jo jonkinlaista kuviollista vuodepeitettä. Vuoden 1642 Raamatussa (Hesekiel 27: 16) ja Schroderuksen sanaluettelossa 1637 emme enää tapaa täpättiä vaan *tapeetin*, joten on syytä puhua uudesta kerrostumasta, jota eteläpohjalais-satakuntalainen *tapeettikin* edustanee.¹⁴ Uusi kuosi tai teknillinen hienous oli lännestä saapunut peittämään vanhempaa pohjaa. Tässä olisi siis kielellisesti esiteltynä kolme tai neljäkin kerrostumaa, joihin myös teknilliset ja kuviointiseikat näyttävät soveltuvan; niiden lähemmän tarkastelun jätän kuitenkin toisten tehtäväksi. Vanhinta kerrostumaa edustaa siis *täpätti*, seuraavaa *tapeeti*, *väskeytinvaate* ja *väskööti*.

3. Mutta millaista peitettä itse r a a n u on aikaisemmin tarkoittanut?

Raanu on termi, jolla on huomattavasti laajempi levinneisyys ja laajempi merkitys kuin edellisillä. Saatamme heti todeta, että raanu ei alkuaan ole voinut tarkoittaa samanlaista kaksikuteista peitettä kuin nykyisen kirjakielen koristeraanu. — Siirtyessämme edellä selostetulta keskipohjalais-keskisuomalaiselta *raanu*-alueelta muualle Suomeen tapaamme raanu-sanana halvempaa vaatetta tarkoittamassa.

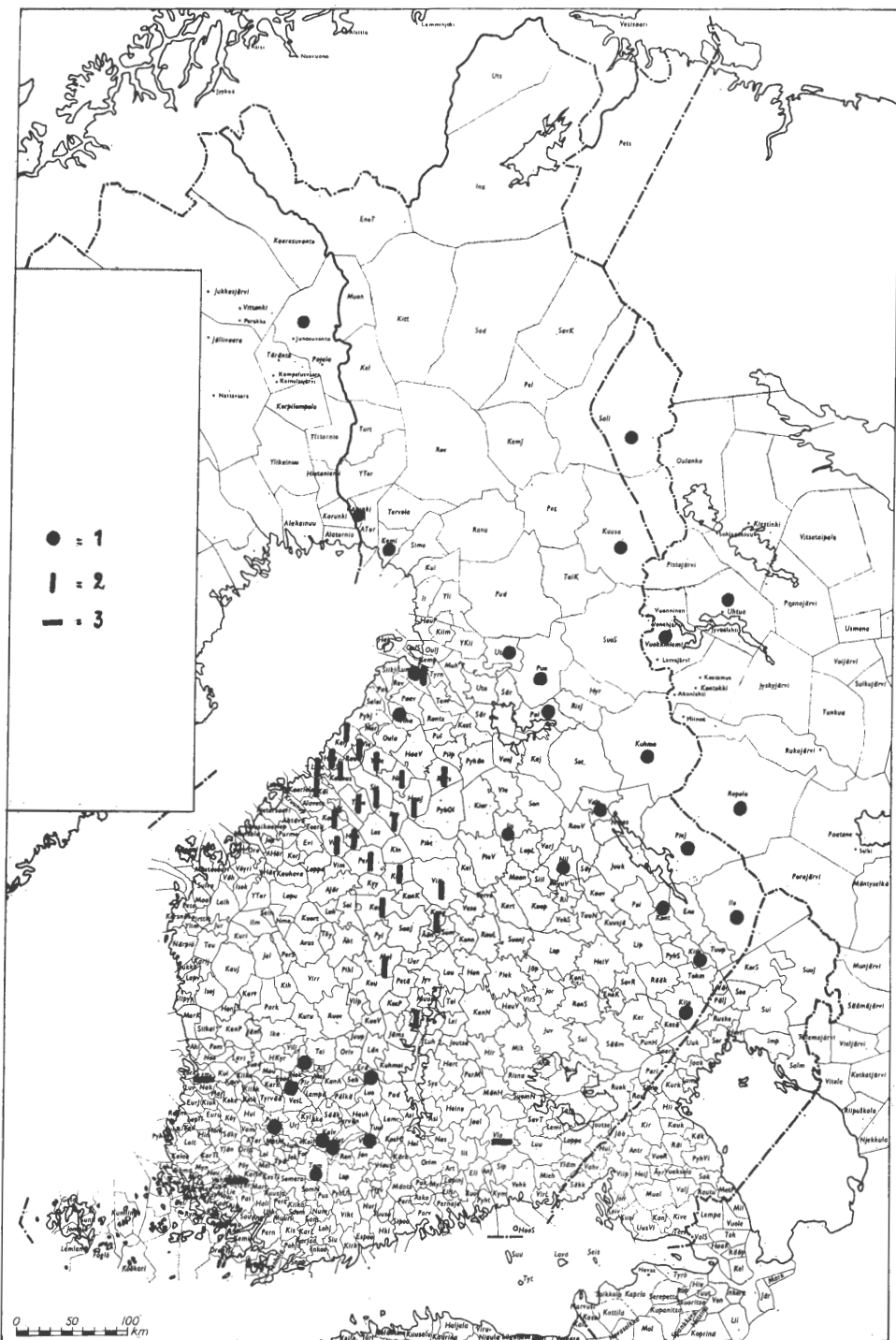
Hämeen ja Satakunnan rajoilla on alue (Kalvola, Punkalaidun, Tottijärvi, Ylöjärvi), jossa *raanu* tarkoittaa karkeista rohdinlangoista kudottua yksinkertaista vuodevaatetta, jolla esim. sänkyoljet peitettiin. Lounais-Hämeestä kauas Itä-Karjalaan ulottuu alue, jossa *raanu* on yksinkertaisen riepumaton nimi, tai paremminkin kahdesta riepumaton kappaleesta ommellun peitteen nimitys. Esim. Hattulassa *raanu* oli »rääsystä kudottu matto, jonkalaista ennen vanhaan pidettiin (ripustettuna) sauhupirtin oven edessä sisäpuolella, ettei kylmettänyt lapsia (kun ei ollut porstuaa); *raanusia peittoja* ennen käytettiin sänkypeittoina, kahdesta riepumatosta yhdistämällä tehtyjä». Kiihtelysvaarassa *raanu* oli »kudottu rättikaistaleilla rihmaksiin loimiin, sekä hevosloimena että vuodepeitteenä käytetty». Näitä raanuja käytettiin myös rekivaatteina ja kuorman peitteinä sekä muualla, missä halpaa peitettä tarvittiin.

Riepuraanu ei tietenkään voi olla kovin vanha ilmiö, koskapa kuderievuiksi sopivia tekstiilejä ei ole ollut saatavissa montakaan sataa vuotta. Sen rinnalla on monin paikoin näihin asti elänyt paksuista karvalangoista kudottu raanu, joten *räsyräänu* (Puolanka) on saanut selventäviä nimityksiä: *rokka*- (Tammela, Urjala),

¹² Reinh. Hausen, Bidrag till Finlands historia III, Helsingfors 1904, s. 231—233.

¹³ A. I. Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder IV, s. 84.

¹⁴ Nykyisessä raamatunkäännöksessä tapeetin asemessa on »kirjaeltu kangas», Hesekiel 27:16.

raunu 1. 'rohtimista tai rievuista kudottu alunen, hevosloimi' tms. 2. 'villalangoista tai eläinten karvoista kudottu, kuvioitu vaate' 3. 'reuna, raita'.

Lapinraanua kudotaan pystyissä kangaspuissa. Kutojina koltanlappalaiset Darja Jefreimov Inarin Nellimistä ja raanumestari Anastasia Mošnikov Sevettijärveltä. Molemmat muuttaneet Petsamon Suonikylästä 1944.

ryysy- (Karunki), ryysykäs- (Kuhmalahti) ja rököraanu.¹⁶ Hailuodossa, jossa kansanomainen kudontataito on säilynyt korkeatasoisena lähes nykyaikaan asti, on erotettu kuteiden mukaan kolmenlaisia raanuja: *villa-*, *karva-* ja *rököraanut*. Karva-raanuja, joissa saattoi olla värillisiä raitoja, käytettiin samoissa tehtävissä kuin riepuraanuja, etenkin hevosloimina ja rekipeitteinä, mutta myös vuodevaatteina.¹⁶

Siirtyessämme pohjoisemmaksi raanu-sana saa täsmällisen merkityksen: pak-suista villa- (tai harvemmin karva-) langoista ohueen pellavaloimeen kudottu raidallinen peite. Raidat saadaan käyttämällä erivärisiä kuteita. Ammattikirjallisuudessa ja oppineessa puheessa näistä peitteistä käytetään nimitystä »Perä-Pohjolan raanu» tai »peräpohjalainen raanu» tai »lapinraanu», milloin kyseessä on pohjoinen pitäjä esim. Sodankylä, missä niistä on käytetty myös nimeä *pelkkaraanu*; teknillisesti ne ammattikielellä ovat »kaksiniitistä ripsikudontaa».¹⁷

4. Näin olemmekin tulleet niin kauas pohjoiseen, että voimme siirtyä lappalaisten pariin. Kaikkialla missä on lappalaisia, siellä on myös tavattu tekniikaltaan ja kuosiltaan peräpohjalaista raanua muistuttavia kokovillaisia raanuja: Norjan lapin

¹⁶ Lönnrotin sanakirjassa *röky* 'trasig golfmatta, lappmatta'; Gananderilla 1787 *rökö* 'en tjock wepa, ryja gjord af lappar. Tegumentum' ja s.v. *raanu*: *rököraanu* 'wepa af sönderrifna kläder lappar'. Renvall (Helenius on kopioinut häntä) on tulkinut Gananderia väärin: *rökö* 'ryja gjord af l a p p a r' hän on lukenut: lappalaisten tekemä ryjy, po. t i l k u i s t a, rievuista tehty. Murteissa *rökö* ei merkitse lapinraanua, joten Renvall Gananderia kopiooidessaan on tehnyt virheen. Eurénilla ja Lönnrotilla ei tätä virhettä enää esiinny.

¹⁶ Toini-Inkeri Kaukonen, Vuodevaatteista. Seurasaari 1957, N:o 1, s. 14 ja Seurasaari 1958, N:o 1, s. 36.

¹⁷ Vahter — Nissinen-Linnove, mt.², s. 27 ja 29. Nimityksessä *pelkkaraanu* (Kittilä, Rovaniemi, Sodankylä) *pelkka* (< germ. *belkan) tarkoittaa kudontalastaa, jolla kuviokuteen puottamista varten nostellaan loimia erilaisiksi viriöiksi.

Kudottaessa pystyissä kangaspuissa kuteet painellaan sormin tiiviiksi kankaaksi loimien muodostamaan viriöön. Lapinraanun raidallisuus näkyy kuvasta. Kotiseutu 1956.

radno, Inarin *rätnu*, koltan *rann*, Ruotsin *rano*, *gränö*, *kran*. Siellä myös vielä tapaamme ainakin kahdella paikkakunnalla elävänä erittäin vanhanaikaiselta tuntuvan raanujen kudontamenetelmän, nimittäin Suonikylän kolttalappalaisten parissa Inarin Seventijärvellä ja merilappalaisten parissa ainakin Olmavankassa (Mandal) Skibotnista pohjoiseen. Myös Lemminjoella edelleen kudottaneen raanuja. Vanhemmat kolttanaiset osaavat vielä itse kehrätä värttinällä kierät ja ohuet loimet sekä lievät ja paksut kuteet omien lampaidensa villasta. Kudonta tapahtuu alkukantaisissa pystyissä kangaspuissa.¹⁸ — Täällä Länsi-Euroopan äärimmäisessä pohjoisessa periferiassa on näitä täysvillaisia raanuja valmistettu menestyksekkäästi jo useiden vuosisatojen ajan. Aikoinaan niitä kannettiin veroinakin merilappalaisilta, kuten käy ilmi vanhimmista säilyneistä verotilityksistä. Niinpä v. 1553 Länsipohjan pirkkalaiset kantoivat erältä Ruijan lappalaisilta veroina mm. 13 raanua¹⁹, Tornion pirkkalaiset 1559 samoin 5 raanua (*ranar*); v. 1595 torniolainen lapinvouti Niilo Oravainen oli ottanut kantojoukkonsa tarpeisiin lappalaisilta 3 raanua (*ranor*).²⁰ Myöhemmältäkin ajalta tiedämme, että raanuja vaihdettiin markkinoilla etelämpää tulleille kauppiaille.²¹

¹⁸ Ks. Laila Kindt, Filmi lapinraanun kutomisesta. Kotiseutu 1956, s. 3—8.

¹⁹ Oscar Albert Johansen, Finmarkens politiske historie. Videnskaps-selskabet Skrifter II, Hist. filos. Klasse 1922, Kristiania 1923, s. 259—261; T. I. Itkonen, Lapin verotus ja kauppa ennen vanhaan. Suomen Museo L, 1943, s. 18.

²⁰ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken IV, Hki 1915, s. 27 ja 61.

²¹ Esim. Samuli Paulaharju, Vanhaa Lappia ja Perä-Pohjolaa. Hki 1923, s. 79. Kauppiaille Torniossa oli varastossa vielä v. 1752 lapinraanuja. Itkonen, mt. s. 54.

1700-luvulla laadituissa perunkirjoituksissa lapinraanu (*lapprana*) on silloin tällöin mainittu tekstiili ainakin Liminkaan saakka etelässä.²² Useammin kuin *lapprana* tavataan perukirjojen sänkyvaatteiden osastossa lyhempi nimitys *rana* tai *raana*, monikossa *ranor*, *raanor*.²³ Ilmeisesti kyseessä on lapinraanun tapainen peite, sillä vain yhdessä ainoassa perukirjassa (vuodelta 1764, Liminka, Laurila) olen tavannut molemmat nimitykset *lapprana* ja *rana* — jälkimmäinen oli halvempi —; muuten vaipan (*vepa*) ohella mainitaan vain jompikumpi peite, selittävät sanatkin ovat samat. Esim. Kempeleen Ohukaisella oli 1764 »l ny randig rana» ja »l d:o med blåa ränder»; Limingan Arvolassa 1773 oli »l rana med svart a ränder».

Emme erehtyne, jos väitämme, että kaukana Lapissa, sana- ja asiatietä edeten, olemme tavoittaneet juuri sen tekstiilin, jota »raanu» on alkuaan Suomen rinta- maillakin tarkoittanut. Lappalaisten parissa raanulla edelleen on sama funktio, jonka saatamme olettaa sillä olleen entisaikaan myös etelämpänä suomalaisten parissa. Esimerkiksi koltilla on näihin asti jokaisella perheellä ollut vähintään yksi raanu. »Niitä käytetään», kirjoittaa T. I. Itkonen, »peittoina, tuvassa ja laavussa nukkuessa, matkoilla ahkioon kaaristettujen lasten ja lampaiden ympärillä, eikä kolttamies syksyllä tai talvella lähde raanutta pitenmälle. Usein hän peskittä ollessaan raanuun kääriytyneenä tarkenee yönsä nuotiolla, vieläpä lauhalla säällä tulletakin ahkioon painautuneena».²⁴ Kostealla Jäämeren rannikolla asuvilla lappalaisilla raanu on veneessä välttämätön. Kastuneenakin se pitää lämpimän eikä vahingoitu vedestä kuten talja. Porolappalaiset taas ovat tehneet kotansa seinät, *louteet*, etenkin talvisaikaan raanuista. Pieneen talvikotaan on tarvittu kolme raanua, suureen jopa kahdeksan. Savuttuva yläosa on tällöinkin hurstista.²⁵ Myös eteläisimmillä lappalaisilla raanu oli aikoinaan välttämätön peite. Luulajan metsälappalaisten raanujen käytöstä mainitsee jo Samuel Rheen kertomuksessaan v:lta 1671. Kodassa nukkumista hän kuvaa seuraavasti: »Puhtauden takia he käyttävät lattialla koivun varpuja, joille he heittävät yhden tai pari poronvuotaa makuusijaksi; talvella heillä on päällään lampaannahkavällyt ja sen päällä suuria raanuja (*Raanar*), joita he ostavat Norjasta (merilappalaisilta). Mutta kesällä he käyttävät vain raanuja, jotka

²² Luettelemme mainittuja raanuja Oulun ja Kemian seudulta, etupäässä sellaisia, joita käy ilmi myös raanujen väri tai jokin muu ominaisuus: 2 *lappranor* (omist. 1735 kirkkoherra Lithoviuksen kuolinpesä), 4 *lappranor* (omist. 1749 Tuohino Kempele), 2 *lappranor* (omist. 1759 comissarien Z. Scheidenburg Liminka), 1 *hvit lapprana*, 1 *bedrandig lapprana*, 2 *randiga* (om. 1769 Comissarien Johan Bergh i Liminga by), *en randig lapprana* (om. Matts Martti Alapaakkolassa), 1 *svarttrandigt lappsker rana* (om. 1798 häradsnämndeman Olof Bengtinsaari i Hirmula by Kemi), 1 *lappsker rana af ull* 1797 (Hirmula), 1 *witbottnig Lapps ylle Rana* (1799 Korkalo Rovaniemi) ja *en Lappmarks weepe* eller *raana* (1780 Rovaniemi) (Oulun, Kemin ja Tornion tuomiokuntain perunkirjoitukset Valtionarkistossa Helsingissä: 303:1, 106, 238, 304:489, 132:113, 119, 40:19, 171).

²³ Esim. Suur-Limingan alueella säilyneissä perukirjoissa vuosilta 1752—1773 mainitaan sänkyvaatteiden luetteloissa 115 raanua lapinraanut mukaanluettuina seuraavasti: 1752—55 — (= ei yhtään); 1757 2 lr (lr = lapinraanu); —; 1758 1; 1759 2 lr; 2 lr; 1761 1 lr; 1763 4; 1764 1; 3; 2 + 1 lr; 1765 1; 2; 1; 3; 1766 1; 1; 2; 1; 1; 6; 2 lr; 2; 1767 1; 2; 2; 1768 1; 2; 2; 1; 2; 8; 1; 4; 2; 2; 1769 1; 4 lr 1770 1; 1771 3; 2; 1772 1; 8; 1773 3; 1; 1; 1; 3; 3; 1; 1; 1; 4. Perukirjojen kopiot Kansallismuseon kansatieteellisellä osastolla.

²⁴ T. I. Itkonen, Suomen lappalaiset I, 1948, s. 513—514.

²⁵ Itkonen, mt. I, s. 181.

he vetävät sääskien paljouden takia päänsä yli; ja jotta he voisivat paremmin maata raanujen alla, he ripustavat ne vyöllä kiinni kodan kattoon hiukan päänsä yläpuolelle.»²⁶ Näin raanusta saatiin myös uudin eli rankinen.

Lappalaisraanun käyttö antaa hyvän vihjeen siitä, miten aikoinaan tämän tapainen raanu — tosin kai pellavaloimiin kudottu — oli välttämätön myös suomalaisilla kala- ja karjamaajoilla, erä- ja markkinamatkoilla sekä jokapäiväisenä käyttöpeitteenä kotona aitassa, pirtissä ja tuvassa. Rheeniltä saamme myös hyvän vihjeen siitä, mitä tietä tämän vanhan villaraanun nimi on keskipohjalais-keskisuomalaisella alueella siirtynyt nykyisen kaksikuteisen koristeraanun nimeksi: aikoinaan raanua talvella käytettiin irrallaan lammasnahkaisten vällyjen päällä ikään kuin painona. Nyt useimmat vanhat tiedot koristeraanuista kertovat, että raanu on vällyjen päällinen. Raanu siis ommeltiin kiinni nahkoihin, ja kun entisaikaan pyrittiin, kuten myöhemmin koristevaljailla, siroilla vaunuilla ja viimeksi automerkillä näkyvästi osoittamaan varallisuutta ja makua, sosiaalista arvoa, niin otettiin juuri tätä varten vanhan raanun paikalle uusi koristeellinen »tapeetti», jonka nimi kuitenkin paikoin pysyi entisenä. Matkoilla se loisti reessä istujan polvilla ja syöttöpaikoissa reessä tai hevosen peitteenä, mikä kohotti miehen ja perheen arvoa. Vuodepeitteenä vanhan raanun syrjäytti emännän ja isännän sängyssä ehkä ensin täpätti ja myöhemmin tikkaamalla valmistettu topattu *täkki*; halvemmassa käytössä sekä palvelusväen ja köyhien piirissä villaraanu korvattiin samaan tapaan kudotuilla riepumatoilla. Vanha nimitys seurasi tätä teknillisesti lähintä tekstiiliä. Jälkimmäisessä tapauksessa raanu-nimitys merkitykseltään aleni, edellisessä yleni.

5. Milloin kaksikuteinen koristeraanu on saapunut maahamme, on toistaiseksi vaikea tarkalleen sanoa. Parhaimpina ikäkriteerinä on käytettävä nimityksiä *tapeetti* ja *väskytinvaate*, koska ne ovat termejä, joilla emme ole voineet todeta muita merkityksiä. Vähäiset tähänastiset tietomme voidaan ulottaa 1600-luvulle. Toistaiseksi varhaisimmat varmat tiedot ovat Pohjanmaan kaupungeista, Kokkolasta ja Oulusta. Edellisessä Erkki Matinpoina panttasi »tapeetit», kuten tuomiokirjassa 16. 2. 1698 mainitaan. Oulussa taas oli varakkaassa rovasti Frosteruksen pesässä v. 1705 kaksi tapeettia ja lisäksi pöydänkatteena »vanha tapeetti». Nämä saattoivat olla ilmeisiä »silmiäkoja», sillä oululaisen maisteri Granrootin perukirjassa 1715 mainitaan nimenomaan »3 kyynärää r u u t u i s t a tapeettia kapeina paloina».²⁷ Maaseudulta ei »tapeeteista» ole näin varhaisia tietoja. Vasta 1750-luvulta on jokin tieto Lapualta.²⁸ — Vanhimmat tiedot »väsköötistä» sen sijaan ovat maaseudulta. V. 1736 Varsinais-Suomessa Vestanfjärdissä Annikka Erkintyttärellä oli lammasnahkavällyt, joihin oli päälliseksi pantu »väsköötiiä». Keski-Pohjanmaalla Kruunu-

²⁶ Samuel Rheen, En kortt Relation. Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folkliv XVII, 1, Uppsala 1897, s. 15.

²⁷ Axel Mickwitz ja Sylvi Möller, Kokkolan kaupungin historia I. Turku 1951, s. 168; A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia. Oulu 1919, s. 546—548.

²⁸ T. I. Itkonen, Eteläpohjalaisen talon kalustoa 1700-luvulla. Suomen Museo 32, 1925, s. 61.

pyyn Byskatan talossa oli 1755 vanha »väskööttinen» pöydänkate; samoin useissa Lohtajan taloissa.²⁹ Lapualta mainitaan niinkään »västgöta bordtacke».³⁰ Myös Oulun seudulta (Liminka, Muhos) 1760-luvulta säilyneissä perukirjoissa »västgöthe bordtacke» on usein mainittu.³¹

Jo nämä esimerkit osoittavat, että kaksikuteinen koristeraanu oli saapunut sekä Pohjanmaalle että Varsinais-Suomeen jo ennen isoavihaa, joten sen alkuvaiheet Suomessa saattavat hyvinkin ulottua pitkälle 1600-luvun puolelle. Tuolloin näistä maakunnista kaupunkilaisten liiketoimien ohella talonpoikaispurjehdus Ruotsiin eli vielä kukoistuskauttaan. On mielenkiintoista panna merkille, että vanhemmalta tuntuva nimitys (*väskeytinvaate*) on kiintynyt nimenomaan Vakka-Suomeen ja sen takamaihin ja nuoremmalta tuntuva (*väskööti*) Etelä-Pohjanmaalle. Molemmat seudut ovat aikoinaan olleet »kulttuuriportteja», joista vilkas talonpoikaispurjehdus 1500- ja 1600-luvulla ulottui Ruotsin rannikkokaupunkeihin ja kauas sisämaahankin ohi Tukholman. Ruotsalaismurteistamme en ole västgöta-sanaa tässä merkityksessä tavannut. Toinen tie kulki linnasta linnaan, ylhäisperheestä ylhäisperheeseen, pappilasta pappilaan ja niistä palvelusväen välittämänä myös talonpoikien ja käsityöläisten omaisuudeksi.

Tässä levittämistyössä suoranaisena omatoimisena tukena vuosisatojen ajan ovat lisäksi olleet länsigöötalaiset tekstiilitavarain kulkukauppiaat³², *väskeyöterit*. Kuvaavaa kyllä, viimeksi mainitun nimityksen Lönnrot on ruotsintanut yleisellä ammattinimellä 'gårdfarihandlande' ja *väskeyöterivaatteen* 'tyg som köpts af gårdfarihandlande'.

Jos pidämme ikäkriteerinä myös sitä, että jokin kulttuuri-ilmiö on siellä ajallisesti vanhin, missä se on kansanomaisesti pisimmälle kehittynyt, niin päätyisimme tässä tapauksessa Keski-Pohjanmaahan. Historiallisessa katsannossa tämä olisi luontevaa, sillä Kruunupyyn — Kaarlelan rannikon asukkaat olivat juuri 1600-luvulla mitä vilkkaimmassa yhteydessä sekä tervanhankkijoina ja -viejinä että laivanrakentajina eritoten Etelä-Ruotsiin³³, josta myös ovat parhaat kansanomaiset tiedot tämän tapaisista *upphämta* ja *munkabelte* -raanuista. Tätä ei kuitenkaan ole käsitettävä niin, että koristeraanut olisivat Keski-Pohjanmaalta levinneet Etelä-Pohjanmaalle, vaan niin että Etelä-Pohjanmaa omaksui tapeettinsa ja väsköötinsä suoraan meren yli omine yhteyksineen, ja Varsinais-Suomi, erityisesti Vakka-Suomi, erikseen *väskeytin-*

²⁹ Saini Laurikkala, Varsinais-Suomen talonpoikaisasumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla. Turku 1947, s. 138; Saima Nirvi, Talonpoikaistalon rakennuksista ja huoneiden sisustuksesta. Kyrönmaa III, 1933, s. 123; Armas Luukko, Suur-Lohtajan historia vuoteen 1809. Kokkola 1957, s. 316—317.

³⁰ T. I. Itkonen, mt. s. 61.

³¹ *Muhos*: 17.6.1764 (kun ei lukumäärää mainita, tarkoitetaan yhtä kappaletta) (Uhleå 319, fol. 217); 9. 7. 1765, 2 kpl.; 19.—20. 8. 1765 (fol. 263); 7. 10. 1765 (fol. 275); 7.—8. 10. 1765 (fol. 277); 15. 10. 1765, 3 kpl. (fol. 292); 11. 6. 1766 (fol. 313); 7. 10. 1767 (fol. 331); 25. 5. 1770, 2 kpl. (fol. 354); *Liminka*: 23. 11. 1757, 2 kpl. (Uleå 303, s. 177); 27.—28. 5. 1763 (s. 400); 14.—15. 5. 1764 (s. 495).

³² Ks. esim. Ingegärd Vallin, Västgötaknallar och västgötatyger. Fataburen 1935, s. 141—150, erityisesti s. 154.

³³ Helmer Tegengren, Kronoby sockens historia, 1943, s. 314—358; Mickwitz ja Möller, mt. I, s. 93—113.

vaatteensa. Näin syntyi kolme aluetta, kuten kansanomaisista termeistäkin näkyy: 1. raanu, 2. tapeeti~väskööti ja 3. väskytinvaate. Näiden nimitysten levinneisyydestä näkyy myös koristeraanun vanha kansanomainen levinneisyysalue. Nykyinen »raanujen» levinneisyysalue on huomattavasti sitä laajempi; siitä on kuitenkin osa laskettava aivan nuoreksi kutomakoulujen, kansanopistojen ja kotiteollisuuskoulujen levittämäksi taidoksi. Ensimmäiset varsinaiset kutomakoulut perustettiin 1870- ja 1880-luvulla.

6. Koristeraanun alta kuultaa vielä täpätti-kerrostuma, joka ulottuu, kuten edellä mainittiin, ainakin 1400-luvulle. Millaisia linnojen ja ylhäisöperheiden täpätit ovat olleet, on vaikea sanoa. Jonkinlaisia koristekuvioita niihin on joka tapauksessa täytynyt kuulua. Otettakoon huomioon esimerkiksi se mahdollisuus, että Länsi-Suomessa olisi pystyissä kangaspuissa valmistettu flaamilaiskudontaa muistuttavia peitteitä. Siihen viittaavana todistuskappaleena on kookas rautainen kudontakampa, joka on maalöytönä saatu talteen Pohjois-Pohjanmaalta Utajärveltä (KM 3713:45). Se on mitä tyypillisin flaamilaispeitteiden kudontakampa, jollaisia on tavattu sekä Norjasta että Ruotsista; muutamissa on 1600-luvun jälkipuoliskon vuosilukumerkinnöt.³⁴ Joka tapauksessa Utajärven rautakampa, »kutomakäsi», osoittaa, että meillä on pystyissa tehty kuviollisia peitteitä. Mielenkiintoista onkin todeta, että Oulussa vielä 1700-luvun alussa mainitaan kolmessa perukirjassa flaamilaista kangasta.³⁵ Suomessa tämä ei ollut mitään uutta, mikä käy ilmi mm. edellä mainitusta Lemun Nyynäisten Anna Tottin perukirjasta vuodelta 1549: »Jtem tre hele flamske taflor. Jtem tre halff flamske tafflor.» Nämä kudonnaiset ovat ehkä *täppede*-nimisinä keskiajan loppupuolella levinneet maahamme, jossa kansa omaksui ne samalla suomeen mukailien täpätti-nimisinä kotoisiksi peitteikseen. Uudet koristeraanut, tapeeti ja väskööti, syrjäyttivät sitten 1600-luvulta alkaen täpätti-peitteet; samaan suuntaan vaikuttivat kansanomaiseksi kehkeytyvät *täkänät* ja koristekuviolliseksi ja värikkäiksi solmittavat *ryijyt*, jotka aikaisemmin, ennen 1600-lukua olivat olleet yksivärisiä tai mustavalkeita.

7. Vanhimpana täpättien ja ryijyen takaisena kerrostumana kuultavat vielä näkyviimme varsinaiset nyt puheena olleet *v i l l a r a a n u t*, joiden valmistukseen kuuluva alkukantainen tekniikka, käyttöfunktio ja periferiaan saakka ulottuva levinneisyys ovat todistuksena niiden pitkästä iästä maassamme. Vanhin asiakirjatieto on v:lta 1355 Turusta. Kirkkoherra Henrik Tempilän lahjakirjassa mainitaan muiden vuodevaatteiden ja peitteen mukana heti kahden lakanan jälkeen *lodix* (j *lodice* REA, s. 103) -nimitys, joka sanakirjoissa selitetään: 'hevosen tai nautaeläimen karvoista valmistettu peite'.³⁶ Suomessa kai on voinut tulla kyseeseen villainen

³⁴ Marta Hoffmann, *En gruppe vevstoler på Vestlandet*, Oslo 1958, s. 65—77, erityisesti sivut 68—69, kuva 24.

³⁵ A. H. Snellman, *mt.* s. 546—548.

³⁶ Reino Hakamies, *Glossarium latinitatis medii aevi Finlandicae*, Helsinki 1958, s. 100.

peite; lounaisuomalainen Gustav Renvall vielä 1823 käänsi *raanun* latinaksi mm. sanalla *lodix*, Chr. Ganander on taas ruotsinnoksessa 1787 käyttänyt mm. *vepa* ja *lappvepa* -sanoja. Hyvin mahdollista on, että muutamat niistä peitteistä, jotka keskiajalla ja 1500-luvulla ovat joutuneet *vepa*-nimisinä linnojen ja kartanoiden inventaarioihin, ovat tarkoittaneet lapinraanun tapaista etevää peitettä. — Saatamme kuvitella, miten varhaiskeskiaikainen herra Suomessakin nukkui kastarilinnansa asuin-kerroksessa tai kartanonsa tuvassa parilla taljalla kuten lappalainen kodassaan peittona paksu villaraanu ja pieluksena ryijypäälysteinen korvanalanen. Onhan *vuode* vain *vuota*-sanan johdannainen³⁷, ja varsinainen ryijyteknikka lienee laajimmalle levinnyt juuri pielusten päällisenä.³⁸

8. Vielä on puututtava *raanu*-sanan etymologiaan. Muodoltaan *raanu* *u*-loppuisena nominina on tyypillinen skandinaavinen lainasana, jonka *-u* on peräisin obliikvisijoista. Lainanantajamuoto voisi olla *rana*, *krana* tai *grana*. Ruotsalaisissa murteissa tavataankin sana *rana* ja *kran*, minkä perusteella jo useat vanhemmat tutkijat ovat otaksuneet suomen sanan ruotsista lainatuksi.³⁹ Mutta kun tarkemmin tutkimme ruotsin *rana*, *rano* ja *kran* -sanojen levinneisyyttä, huomaamme, että ne kaikki ovat seuduilta, jotka läheisesti rajoittuvat suomen- tai lapinkielisiin alueisiin tai ovat kaksikielisiä seutuja: Wessman tuntee sanan *rano* 'lösvar på möbler; löstäckre på säng' Suomen ruotsalaismurteiden äärimmäisistä pohjoisista pitäjistä Keski-Pohjanmaalta (Alavetelistä, Kaarlelasta ja Kruunupyystä)⁴⁰, siis seudulta, jonka murteessa on runsaasti suomalaisia lainoja. Rietz (s. 542a) viittaa Länsipohjaan (Västerbotteniin) ja Kainuun (Kalix) aikanaan puolisuomalaiseen pitäjään. Gabriel Nikander on huomauttanut, että suomenruotsissa käytetty sängynpeitteen nimitys *ranvävnad* vastaa ruotsinmaalaisista peitteen nimeä *munkabälte*.⁴¹ Upsalan Landsmålsarkivetin kokoelmista sanasta on tietoja vain Pohjois-Ruotsista: joko *rana* (~ *ronan* Töre — Alakainuu) tai *kran*. Vastaavasti läheisissä suomalaismurteissa tavataan sana *rana* (Jällivaarassa ym.), joten kyseessä voi olla laina Norrbottenin suomalaismurteista. Merkitykset ovat samat.

Sen sijaan hiukan etelämpänä tavattava *kran* (Piteå *kran* 'sängtäcke', Råneå *kraean* 'filt av renhår') ei voi olla laina suomesta, koska suomessa ei tavata kahta konsonanttia sanan alussa. Mutta Piteån sana on selvä laina etelälapista, jossa sana tavataan muodossa *krano*, *grano* tai *rana*. Vain lapin kielessä voi tällainen alkukonsonantin käsittely tulla kysymykseen. Lähtömuodoksi täytyy ottaa *gr-*, josta la-

³⁷ Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys I, s. 104.

³⁸ Konrad Hahm, Ostpreussische Bauernteppiche. Forschungen zur deutschen Kunstgeschichte. Band 21. Jena 1937, s. 42.

³⁹ T. E. Karsten, Finnar och germaner. Folkmålsstudier X. Helsingfors 1944, s. 420; E. N. Setälä, Bibl. Verz. FUF XIII, Anz. s. 90; Y. H. Toivonen, Etymologisia huomioita. Vir. 1928, s. 113; K. B. Wiklund, Lule-lappisches wörterbuch. Helsinki 1890, s. 104 ja 184; sama, Laut- und Formenlehre der Lule-lappischen Dialekte, s. 98 ja 178.

⁴⁰ V. E. V. Wessman, Samling av ord ur östsvenska folkml. Helsingfors 1932.

⁴¹ Ett besök på Björkö. Sv. kulturbilder I. Helsingfors 1929, s. 73.

pissa äänneläillisesti päästään sekä muotoon *krano* että *rano*.⁴² Ruotsin kielessä *gr-* ja *kr-* eivät sen sijaan sekaannu.

J. Qvigstad on jo 1881 ja 1893 lyhyesti todennut, että lapin *radno*: lpR *krano*, *rano*, *ratnō*, (Arj.) *kradnō*, lpE *grānō*, lpK *rann*, on laina norjan sanasta *grenja*, *gren*, minkä selityksen hän on uudelleen esittänyt hiukan laajemmin vielä 1945.⁴³ Viimeksi on näiden sanojen suhdetta käsitellyt yksityiskohtaisesti Asbjörn Nesheim 1954.⁴⁴ Norjan murteissa on sanat *græna*, *græn*, *grænje*, *grein*, *grenja*, *grenje*, *gren*, jotka merkitsevät etupäässä paksua karkeata peitettä, joka on kudottu samaan tapaan kuin lapinraanu.⁴⁵ Se tavataan myös yhdyssanoissa: *lærvgrein* 'fillerye', *senggrein* 'ull-laken til seng' jne. Ilmeisesti nämä norjalaiset murre sanat kuuluvat yhteen, vaikka niiden suhdetta toisiinsa ei vielä ole tyydyttävästi selitetty, kuten Nesheim huomauttaa. Nesheim ei pidä vakuuttavana Alf Torpin esittämää etymologiaa, jonka mukaan *grenja* kuuluisi samaan pesyeseen kuin norjan *gron* 'mule' ja muinaisnorjan *gron* 'mundskjegg' (alkumerkitys olisi ollut 'skjegget', 'flosset'⁴⁶), vaan hän esittää toisena mahdollisuutena, että *græna* kuuluu *grina* 'irvistellä' verbin yhteyteen (muin.norj. *grína* 'fortrække Munden saa at Tænderne komme tilsyne'), jolloin oletettava germaaninen kantamuoto olisi *grina* ja jolloin lapin sana olisi suhteellisen myöhäinen keskiajan loppupuolen laina norjan kielen pohjoisista murteista. Selitystään Nesheim perustelee sillä, että *græn* sanalla on norjassa myös merkitys 'juova, raita' (Aasenin mukaan 'en tynd Sky, lange og tynde Skystriber').

Nesheim on ainakin kahdessa seikassa oikeassa: etelälapin murteissa *rano*, *grānō*, *krano*, voi olla myöhäinen laina norjan murteista, mitä osoittaa paikoin tavattava kaksikonsonanttisuus sanan alussa, ja toiseksi *græn* sanan vanhaan merkitykseen on ilmeisesti kuulunut 'raitaa, rantu'. Viimeksi mainittu seikka voidaan päätellä siitä, että suomen *raanu* merkitsee murteissa myös kankaan raitaa eli rantua. Esim. Sanakirjäsäätiön kokoelmissa: *raanu* 'kankaassa oleva erivärinen osa' (Ulvila), 'kynnen musta reunus' (Aura), *raanullinen* 'rantuinen, raidallinen' (Valkeala), ks. kartta 2, s. 274.

Ilmeisesti *græna* > *raanu* peite on vanhastaan ollut raidallinen, jollaisia lapinraanut edelleen ovat. Loimi on ollut yksiväristä harmaata, mutta kuteena on vuoroteltu mustaa ja valkeaa lankaa tai värjättyä lankaa.

Raanu-sanana laaja levinneisyys ja erilaiset merkitykset suomen ja karjalan murteissa osoittavat, että sana ei ole voinut lapin kielen kautta levitä suomeen, vaan että sen suomessa ja karjalassa täytyy olla vanha pohjoismainen lainasana. Sen sijaan Ruijan, Inarin ja Kuolan lappalaisten *rādnu* ja *rann* voivat olla lainoja suomesta.⁴⁷

⁴² Tiedoista kiitän fil.lis. Tryggve Sköldiä (Upsala).

⁴³ J. Qvigstad, *Nordische Lehnwörter im Lappischen*, s. 252; sama, *Doppelkonsonanten i förlyd i lappesk. Studia septentrionalia* II, s. 201.

⁴⁴ Asbjörn Nesheim, *Den samiske grenevevingen og dens terminologi. Scandinavica et fenno-ugrica. Studier tillägnade Björn Collinder*. Upsala 1954, s. 332—335.

⁴⁵ Lähemmät merkitykset Nesheimilla s. 333.

⁴⁶ Alf Torp, *Nynorsk etymologisk ordbok*, Kristiania 1919, s. 181. Sama etymologia mutta vielä laajemmin on tälle sanaperheelle esitetty Svenska Akademiens Ordbokissa, s.v. *rana* (XXI, R 228); alkumerkitys on esitetty hiukan toisin: *benämningen torde urspr. syftat på de utskjutande ullhären i filten. Kantasana gra- 'sticka upp'*.

⁴⁷ Näin on lainasuhteet esittänyt jo T. I. Itkonen, *Suomen lappalaiset* I, s. 511.

Tämä olisi luonnollista paitsi yleistä uutuuksien lainautumissuuntaa ajatellen myös sillä perusteella, että muutamat muut raanunkudontaan kuuluvat termit ovat lainautuneet tai käännettyt suomesta itälapin murteisiin. Niinpä koko kutomalaitteen nimi on lännessä *supponstuolet*, joka on muodostettu norjan *rennestol*-sanana mukaisesti — alku on käänöslaina, loppu on lainasana —, mutta sen rinnalla ja yksinomaisena idempänä tavataan kangaspuiden nimenä *radno-muorat*, *rånna-muora* jne., joissa aina on jälkiosana *muora*, pl. *muorat*, kuten suomalaisessa vastaavassa sanassa *kangaspuut* (lp. *muorra* 'puu'). Samoin sellainen pieni yksityiskohta kuin lankapari samassa niidessä on itälapin murteissa suomen kielen mukaisesti *vuobbeslaie* 'sisarlangat', norjassa ne ovat 'veljekset'. Useita muitakin termejä on, jotka itälapin murteissa on muodostettu suomen tapaan, esim. *sielgimuorra*: s. *selkäpuu*, *kuarve* < s. *korva*, *juonna* < s. *juoni* jne., minkä lisäksi on useita vanhoja omaperäisiä sanoja ja vielä pohjoismaisia lainasanoja, jotka on saatu suoraan ilman suomen kielen välitystä. Viimeksi mainittuja on etenkin etelälapissa.⁴⁸

Näin ollen voidaan pitää hyvin luultavana, että Ruijan, Inarin ja Kuolan lappalaiset, joiden kielessä on varsin runsaasti eri-ikäisiä suomalaisia lainasanoja, ovat saaneet raanun ja niiden kudontatekniikan välineineen suomalaisilta, jotka puolestaan raanu-termin ja ehkä nimenomaan tämän tyyppisten peitteiden, rantuisten ja pehmeiden raanujen, käyttö- ja kutomistavan ovat esihistoriallisella ajalla lainanneet pohjoismaisilta naapureiltaan. Mutta tämä ei ole ollut ainoa lainautuminen, vaan etelälappalaiset Ruotsissa ja lappalaiset Norjan länsirannikolla ovat myöhemmin saaneet uuden kehittyneemmän kerrostuman: Olmavankasta tunnetut pystyt kangaspuut ovat huomattavasti kehittyneemmät kuin ne, jotka tunnetaan idästä koltanlappalaisilta. Tämän ilmiön kanssa sopusoinnussa on myös *radno*-sanana äänneasu: idässä vanhempi laina-asu, lännessä nuorempi. Tämä tosiasia saattaa ajatella, että lappalaiset ovat oppineet tuntemaan raanun ja pystyt kangaspuut, ennen kuin varsinaiset kosketukset muinaisskandinaavien ja lappalaisten välillä todenteolla alkoivat eli jo ennen 800-lukua. Suomalaisten kosketukset skandinaaviseen väestöön ovat todennäköisesti jatkuneet kaiken sen ajan, minkä suomalaiset ovat Suomessa asuneet. Osa niistä muinaisskandinaavisista lainasanoista, joita tavataan lapin murteissa, voi olla suomen kielen välityksellä lainautunut.

Suomesta tunnetaan vain horisontaalisia kangaspuita, jotka näyttävät suhteellisen varhain levinneen sekä idästä että lounaasta maahamme.⁴⁹ Kuitenkin voidaan osoittaa, että Suomessa rautakauden hautalöydöistä talteen saaduissa vähäisissä teksteissä on sellaisia kankaan aloitusreunoja, jotka osoittavat, että ne on kudottu vertikaalisissa kangaspuissa.⁵⁰ Tämä seikka ilmenee siitä, että kankaan alkureunan

⁴⁸ Ks. lähemmin Asbjörn Nesheimin laajatietoista kirjoitusta.

⁴⁹ Sen sijaan läntisellä ruotsalaisalueella pystyt kangaspuut näyttävät säilyneen hyvinkin paljon pidempään. Kerätessään 1800-luvun viimeisen neljänneksen kuluessa aineksia murre-sanakirjaansa Herman Vendell kuuli Länsi-Uudenmaan metsäseuduilla sekä Houtskarissa, Kemiössä, Kumlingessa ja Föglössä puhuttavan kangaspuista, joissa loimet riippuivat luotisuorassa asennossa kivet painoina. Sellaisia ei kuitenkaan enää ollut käytännössä (Ordbok över de östsvenska dialekter, s.v. *väv*).

⁵⁰ Kun näistä seikoista on valmisteilla laajempi tutkimus, en puutu niihin lähemmin.

muodostaa nauha, jonka kuteet jatkuvat kankaan loimiksi. Suomalaiset ovat ilmeisesti tunteneet tällaiset kangaspuut, *sohlot* eli *aseet*, jo paljon ennen germaanisista kosketuksia, sillä useat perustermit, mm. *kutoa*, *kude*, *luoda*, *loimi*, *niisi* ovat germaanisista kosketuksia vanhempia eli ajalta ennen ajanlaskumme alkua. Merkittävää on, että rikkaassa vanhemmassa suomalaisessa kankaankudontaterminologiassa on vain yksi germaanisena lainana pidetty termi, nimittäin *kaide*. Sen sijaan läntisten lainojen joukossa on melkoinen määrä erilaisia kankaiden ja peitteiden nimiä, mikä osoittaa, että useat tekstiiliutuudet ovat myöhemmin eri vuosisatoina saapuneet läntistä tietä Suomeen. Yksi näistä on *raanu*, joka nähtävästi Suomesta on edelleen vaeltanut Lappiin. Lähdettyään liikkeelle uutuuksien ja sen mukana termi tavallisesti lainautuu useaan kieleen. Tässä tapauksessa peiteuuden tärkeimpiä ominaisuuksia lienevät olleet ensiksi paksuus ja pehmeys, mikä saatiin kehräämällä kuteet paksuiksi ja lievästi kierretyiksi, ja toiseksi peitteen raidallisuus, joka on lähes kaikille raanuille yhteinen piirre.

Mikä on se pohjoismainen sana, joka on *raanun* alkulähteenä, on vaikea sanoa. Konservatiivinen suomen kieli osoittaa, että sanassa on ensimmäisessä tavussa ollut pitkä *a*. Tämä seikka tekee mahdottomaksi sen, että norjan *græna* voisi kuulua *grina*-perheeseen. Sama seikka vaikeuttaa myös Alf Torpin edellä esitettyä etymologiaa. Siinä tulemme kyllä vanhempaan *a*:lliseen muotoon (mm. saks. *granu* jne.), mutta tässäkin perheessä *a* on lyhyt ja merkitys aivan toinen. Tosin sanaperheen 'kuusta' merkitsevällä ruotsin *gran*-sanalla on Taalain murteissa myös muoto *grån*, mikä osoittaa, että jossakin vanhemmassa kielimuodossa on ollut myös pitkä *a*.⁵¹ Ehkä juuri sellaisesta on saatu suomeen *raanu*. Tekstiilin merkityksessä en kuitenkaan ole tällaista sanaa tavannut. Sana on voinut hävitä, samalla kun uudempia peitteitä on tullut epämuodikkaaksi käyneen *grænan* tilalle. — Asbjörn Nesheim on mainitussa tutkimuksessaan vielä ohimennen huomauttanut (s. 334), että *græna* jne. sanan länsinorjalainen levinneisyysalue tuo mieleen myös ajatuksen, että kyseessä voisi olla lainasana. Tämän johdosta on syytä lisätä se, mitä Zagrebin yliopiston kansatieteen professori MILOVAN GAVAZZI kirjoitti 28. 4. 1957 tutustuttuaan tutkielmaani The »Radno» of Lapland⁵²:

Bei dieser Gelegenheit möchte ich auch kurz zu dem Thema des *rāna* u. ähnl. zurückkommen, wie ich dies in meinem letzten Brief angedeutet habe. Ihren wertvollen Artikel darüber habe ich schon während der Reise gelesen. Es fiel mir dabei in die Augen, dass die weiteren möglichen Zusammenhänge bzw. die Herkunft der ganzen nordeuropäischen Sippe dieser Benennungen nicht in Betracht genommen wurden. Ich vermute nämlich, dass dieselben in weiterem Zusammenhang mit der in der (auch älteren) französischen Sprache bezeugten Benennung eines groben (auf der Oberfläche wie körnig rauhen [?] wollenen) Stoffes *grain* stehen. Diese Benennung ist aus der Vergangenheit gut belegt, auch in der Form *gros-grain* (für einen speziellen seidenen Stoff — wahrscheinlich auch für andere Abarten), welche letztere Benennung auch bei uns in Istrien zuerst als Benennung eines daraus angefertigten Kleidungsstückes diente bzw. noch dient — und zwar hier in der Form *gogran* (bzw., in Anlehnung an das dem Volke verständlichere slawische *gol-* »nackt«, aber in einer sonst sinnlosen Entstellung *gologran*) vorkommt, die auf das Kompositum *gros-grain* zurückgeführt wird. Wenn Sie einmal wieder zu diesem Thema zurückkommen, wird mich Ihre Meinung über die Möglichkeit dieses weiteren Zusammenhangs bzw. dieser Herkunft sehr interessieren.

⁵¹ Fredr. Tamm, *Etymologisk svensk ordbok*. Uppsala 1905, s. 231.

⁵² *Arctica. Essays presented to Åke Campbell* 1. 5. 1956. Uppsala 1956, s. 41—45.

Mahdollisesti norjan vaikeaselitteisen *græna*, *grein*, *gren* -sanan alkujuuret ovatkin Etelä-Euroopassa Välimeren kulttuuripiirissä kuten niin monen muun uutuusilmiön, etenkin tekstiilien alalla. Oivallinen rinnakkaistapaus olisi puheena ollut *tapeeti*, *täpätti*.

9. Vaikka norjan *græna*, *gren* -sanan alkuperä jää tässä epävarmaksi, niin voimme suomalaisen raanun kohdalta lopuksi todeta:

a. Alkuaan *raanu* on tarkoittanut paksua raidallista villapeitettä, jollaisia viimeksi koltanlappalaiset ovat kutoneet pystyissä kangaspuissa; kuviollisen kaksikuteisen koristepeitteen merkityksen *raanu* on saanut Keski-Pohjanmaalla aikana, jolloin uudet läntiset peitteet, tapeeti ja väskööti, levisivät Pohjanmaalle ja syrjäyttivät vanhan paksun raidallisen raanun;

b. *raanu* on skandinaavinen lainasana suomessa;

c. lappiin sana on levinnyt suomen välittämänä, vain etelälappiin se on lainautunut myöhemmin (uudelleen) suoraan norjasta.

Mielenkiintoista on lopuksi panna merkille, että kyseinen villapeite on olettamamme alkuperäisimmän tekotavan mukaisena säilynyt Länsi-Norjasta lähtien Atlantin ja Jäämeren rannikolla Kuolanniemimaaalle saakka. Tämä on sikäli luonnollista, että *gren*~*radno* -peite on tarkoituksenmukaisin juuri kylmänkosteassa ilmastossa, jossa mikään riepumatto tai ohut tapeeti eivät ole voineet sitä syrjäyttää.

Raanu, le nom d'une ancienne couverture de laine en finnois et en lapon

par KUSTAA VILKUNA

Cet article se rattache à une étude antérieure de l'auteur, intitulée *The 'Radno' of Lapland* (Arctica. Essays presented to Åke Campbell 1. 5. 1956. Uppsala, p. 41—45). Il démontre que le mot *raanu* représente un emprunt des premiers temps du Moyen Age aux langues scandinaves, dans lesquelles il désignait une couverture de laine grossière; on le trouve encore dans certains dialectes de la Norvège sous les formes *græn*, *græna*, *græne*, *grænje*, *græin*, *græn*, *grænja*, *grænje*. Les parlers lapons du Finmark et de Kola ont apparemment reçu le mot par l'entremise du finnois. Ce n'est qu'au 18e siècle que le mot *raanu* a pris le sens de 'couverture ornementale à dessins et à double trame', ceci dans les patois de l'Ostrobotnie centrale. C'est aussi avec ce sens que le mot s'est fixé en finnois littéraire. A l'origine, *raanu* désignait une épaisse couverture de laine, tissée sur un métier horizontal, qui pouvait avoir des rayures noires et blanches. Vers la fin du Moyen Age et au début des temps modernes de nouvelles couvertures ornementales furent introduites de la Suède, parmi lesquelles le type le plus ancien est connu dans les dialectes sous le nom de *täpätti* (l'attestation la plus ancienne date de 1499), tandis que *tapeeli* est connu à une époque plus récente (première attesta-

tion en 1637). L'origine de ces formes est l'ancien suédois *tæpidhe* (< anc. haut all. *teppid*, lat. méd. *tappitus*) et *tapet*. Les mots *väskööti*, *väskyörtäläinen* et *väskytinvaate*, qui, dans certains patois, désignent la couverture ornementale, sont originaires de la province de Västgötaland en Suède, d'où provenaient les colporteurs qui les vendaient en Finlande. Les plus anciennes attestations de *väskööti* datent du début du 18e siècle. Ainsi, on peut distinguer plusieurs couches dans les noms désignant les couvertures populaires en Finlande. A propos du mot norvégien *græn*, etc., l'auteur, qui suit le professeur Milovan Gavazzi, se réfère au terme ancien français *grain*, *gros-grain*, qui désignait une étoffe grossière. C'est cette famille de mots qui a également donné au croate (Istrie) le terme *gogran*, *gologran*.

Il est intéressant de constater que le *græn*, *raanu*, fait avec des fils de laine épais sur un métier à tisser horizontal, qui représente la couche la plus ancienne, s'est préservé, outre dans les régions habitées par les Lapons, aussi en Norvège, sur la côte de l'Atlantique, région dont le climat froid et humide le rend particulièrement adapté pour les voyages et aussi pour les habitations qui ne possèdent pas de poêle qui emmagasine la chaleur.